

ЈУБИЛЕЈИ

Чедомир М. Лучић

ДОСИТЕЈ И ЦРНА ГОРА

Дивећи се „Бесједама на дејанија апостолска” од Јована Златоустог, у тишини испосничке ћелије манастира Хопово, Димитрије Обрадовић (у калуђерству „наречени” Доситеј) није ни слутио да се на другом крају његова народа (у Црној Гори) замонашио нови, велики бесједник, добивши име Петар.

Управо од тог времена, далеке 1757. године, на магловитом Балкану, развијају се и шире своје видике сазнања два млада златоуста — Обрадовић и Петровић. И док први машта о светитељском ореолу, други сања о народној слободи, слози и просвећености.

Обрадовићев ореол светитељства (замишљен кроз тјелесно мучење) убрзо блиједи, а разорарење у манастирски живот води га европским друмовима, ка познавању људи и народа и повезивању епоха и култура. Ти путеви су бескрајно дуги и мјерљиви само његовим житијем, а учење и подучавање других непрестано, до задње уре.

И као што је 31. јула, 1757. године, нестрпљиво закуцао на манастирска врата Хопова, чврсто вјерујући да у њему пребива дух будућег светитеља, тако је 1. новембра 1760. одлучно ријешио да за свагда напусти дотадашњи начин живота.

Сјутрадан, иза његовог одласка, у манастирском протоколу остала је кратка забиљешка „месеца ноембрија 2 — го 1760-го љета отишел у Хорвацку”. Овај датум не само да је преломан за младог Димитрија (који и даље носи монашко име Доситеј) већ је истовремено и пресудни тренутак за српску културну историју. Стога није безразложно подсетити се на ријечи великог славенофила и филолога Ватрослава Јагића, који његов одлазак из манастира сматра за српску књижевност значајним колико и за исламство Мухамедово бјегство из Меке у Медину.

Умјесто мистичних видика ранијег монаха, Обрадовићу се шире нови, овоземни — каузално-физички. Било би неумјесно тврдити да је овај нови поклоник друмовања, од напуштања манастира, све плански радио. Сигурно је да су, у почетку, његови путеви водили било куда гдје су наук и књиге доступнији. Вјероватно да су му, често, током путешествија, одзвањале савјето-давне ријечи незаборавног оповског игумана Теодора Милутиновића: „Извади из главе то твоје светињичење; ја ти задајем моју српску вјеру да из тога неће ништа бити; тражи науку и гладујући, и жеднећи, и наготујући. . .”

Тако, жудећи за новим сазнањима, етапно пропутова: Славонију, Загреб, Петрињу, Плашко и лати се посне Далмације да би се, средином 1761. нашао у Книнској цркви светога Георгија. Овдје се задржао, како вели, „три миле године које всегда с услажденијем срца спомињем”. Тамо је, каже, „не само опитом познао и научио, него и у јестество себи претворио како човек у ниском состојанију може с малим задовољањ, добар и благополучан бити”. То ново убјеђење да материјалне неприлике подстичу оптимизам, човјека чине чвршћим, слободоумнијим и доследнијим, повукло га је да се примакне каменим литицама „ломне Цоре Црне”, да осјети свјежину душе овог народа, који „крсту служи а Милошкем живи”.

Од јесени 1763. па до прољећа 1764. године борави у Мајинама, гдје при манастиру св. Петке подучава дјецу. Ту долази и до блиских веза између њега и црногорско-приморског митрополита Василија Петровића. Неоспорно је да је својом надареношћу, а нарочито за тадашње прилике великом ученошћу, пленио душу проницљивог и бунтовног владике који жели да га задржи. Са њим је служио ускршњу литургију у Стањевићима, и баш тада буде хиронитисан у свештенички чин. Разговор који је претходио томе Доситеј биљежи овако: „... оћеш да те запопим”, рече ми, барем да знаш да си у Црној Гори био”. „Шта вам драго“, одговорим ја, мени је све једно, та сад, та после”. Једва то изречем, он учини знак старом архидијакону Стефану, а ови ти са мнош: Повели!”

Међутим, здравствени разлози (вишемјесечна грозница) и вјечна знатижења Доситејева за нечим новим, неиспитаним, подстакли су га ка даљим трагањима и упознавањима земаља и народа.

Сувишно би било наглашавати куда је све боравио, шта забиљежио, чију мудрост трансформисао и прилагодио нашим приликама, јер би то одузимало вријеме а и није предмет овог излагања. Основно што нас интересује је да послје свих тих дугих путовања и наука овај, већ у свијету чувени просветитељ, то умно богатство жели пренијети, првенствено, међу ове горе црногорске. Овдје, баш овдје, у Црној Гори, мисли отворити и прву школу и оформити штампарију.

Тај избор, од свега једнородног народа славјенског, није био случајан. Зато су постојали вишеструки разлози: 1. Ово је била — тада једина слободна земља, која је називана „српском Спартом” и „расадником Српства”. 2. Ваљало је наставити ободску традицију и 3. Предводителј народа био је његов саборац, сарадник и инспиратор на путу општег просвјештенија, владика Петар I, који (како је на почетку речено) није имао дилема у тражењу животног пута. Управо он је већ навелико просвјетитељски дјеловао, користећи моћ усмене ријечи. Овдје је, дакле, зрели Доситеј, пожелио наћи задњу утоку својих путовања и остати на последњем одморишту. Стога 9. марта 1805. године пише црногорском владици: „Ваш искрени почитатељ и роду својему топли доброжелатељ јавио ми је ваше милостиво к мени наклоности, за које вашој родољубивој милости чувствително благодарим”. Очито је дакле, да се Владика интересовао за могућност Доситејевог доласка на Цетиње. То је разумљиво кад се зна колико је раније труда улагао молећи се Петровграду и Бечу да му материјално помогну отварање бар једног училишта.

И док су се велике силе прерачунавале, калкулишући шта би у том случају добиле или изгубиле од Црне Горе, неуморни сакупљач знања и просветитељ, Доситеј, писмом је објашњавао свом великом сабрату у Црној Гори да му је све једно у којем ће крају Српства дисати, али, како вели: „На властито познајући... какав сте Ви љубитељ и ричитељ српске ползе и славе, а шта од овога може... србском... сердцу драже и слађе бити? Ја једва чекам... дјегођ међу моје људе поћи, ће би се једно лијепо училиште ваздвигнути могло и ако и малена штампарија за потребу школе и цијеле нације установила”. Доситеј, ипак, не тврди да ће сигурно доћи, јер воли још „припочекати да се види шта ће се из српске инсурекције родити”.

Пошто се разбуктавала Карађорђева ослободилачка борба и гласови о побједама ширили наду да је дошао час општег ослобођења и уједињења, Обрадовић је, очито, био у позицији да бира гдје започети остварење својих планова. Из писма се може закључити да су жеље превагнулe ка Црној Гори, али није сигуран да ли ће то дозвољавати и економски разлози, обзиром да он мисли довести и више школованих „прекрасних нарава и наука младића”. Међу њима посебно издваја једнога којег је себи одабрао за наследника. Иако не помиње о коме је ријеч, ипак налази за сходно нагласити: „њега и за њега ми је више старост, него за мене, нити бих рад, да овакви предивни човјек у утјесненије и скудност дође, који је достојњеји да Србљем на ползу лијепо и спокојно живи”. Уз њега и остале сматра „да ће се међу њима јоште Божидача наћи и воздигнути”. (Мисли на чувеног штампара Божидача Подгоричанина — ЧЛ).

Озбиљност његове намјере потврђују и педагошки захтјеви којима треба удовољити: „Мјесто, које ми желимо, ваља да

је обитано, неусамљено, гдје је земља родна, лијепа и плодови-та, гдје растови и липе расту...” тако би „ученици... сваки дан по два сата у вртограду земљу своју да делају да се никаквој меткости не предају”. Напоследку напомиње: „Ваше оштроумље и здрави разум, милостиви мој господине, може из ово мало и даље и шире судити што би ми ради. Ако нас с чим обнадежити можете, знам да ћете то радо учинити”.

Доситејево писмо и поклон од више његових књига обрадо-вали су црногорског господара. Вјероватно се залагао за обезбје-ђење средстава, тек му је, нешто касније, тј. у октобру, одгово-рио, захваливши се на поклону и предлогу да би, на крају, до-дао: „Молим, не прихватајте се на другу страну до полученији другога мојега писма”.

Жеље и једног и другог нијесу се испуниле. Владика се, убрзо иза тога, zaloжио за решавање питања Боке, а Доситеј је окренуо према Карађорђевој устанничкој Србији, ширећи тамо просвјетитељску дјелатност.

Оно што је незаобилазно, при проучавању Доситејевог дје-ла, је чињеница да никад и нигдје није подлегао било каквим националним ускогрудостима. Волио је општу слободу а свој на-род није гледао кроз професионално опредјељење већ кроз јед-нородност језика. „Ко не зна, каже он, да житељи црногорски, босански, сербијански, хрватски... славонијски, сремски, бачки и банатски (осим Влаха) једним истим језиком говоре?” Зато и тврди „да се закон и вјера могу промијенити али род и језик никада.” Ово поткрепљује и примјером: „Бошњаци и Ерцеговци називају се Турцима (мисли на Муслимане — ЧЛ). Само док Турци том земљом владају, а како се прѣви Турци врате у свој вилајет, Бошњаци ће остати Бошњаци и биће оно исто што су и њи’ови стари били”.

Требало је протећи читаво стољеће да се ово пророчанство испуни. Бесмислено би било такође прихватити да је Доситеј имао некакво атеистичко гледање, повезујући то са напуштањем испосништва. Напротив, он је био дубоко религиозан, али не у смислу канонске обредности већ у блискости изворно хришћан-ском тумачењу да су доброљубље и праведност основна мјери-ла човјекoвих вредности и богоугодности. Обзиром да је у томе налазио заједничког и код црногорских владика: Василија, а на-рочито Петра I, није чудо што је према њима осјећао не само поштовање већ и дивљење. Могуће да је то утицало и на његову жуђу да се овим крајевима поново поврћа.

Оптимистичка и филантропска филозофија рационалиста и моралиста 18 стољећа, чији је васпитаник био, омогућавала му је да тачно одмјери заосталост свога, српског, народа. Посматра-но стoг аспекта треба тумачити и његово цјелокупно стварала-штво. Стога можемо прихватити Скерлићево гледиште по коме

Доситеј „не пише да ствара лична и оригинална дјела, у којима ће изражавати себе и обезбедити себи књижевну славу у потомству. Као и наука, тако и књижевност за њега није сама себи циљ, и у једној и у другој он види средство духовног и моралног општег напретка народног”. Стога се и труди да пише, како вели „простим дијалектом. . . који достиже до сељака и чобанина”. Истина, у томе није успио ни приближно као његов црногорски узор родољубља Петар I, али му је и сам покушај претварања однарођеног језика у народни оставио достојно културно-историјско мјесто.

Његова просветитељска дјелатност претворила га је у најпозданијег граничара средњевјековне и нове, принарођене, реформистичке културе. Тиме је обезбиједио читаоце, поштоваоце и следбенике не само за своје вријеме већ и за будућа покољења.

И да закључимо Његошевим стихом — „Имао се рашта и родити”!